

سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان
مرکز آموزش و پژوهش های توسعه و آینده نگری

سازمان مدیریت و برنامه ریزی
استان گیلان

تحولات نظریه ها، نظام حسابداری و کاربردهای اقتصاد داده-ستانده منطقه ای

علی اصغر بانوئی
عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد
دانشگاه علامه طباطبائی

رشت- مهر ماه ۱۳۹۴

سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان
مرکز آموزش و پژوهش های توسعه و آینده نگری

محورهای بحث

- ۱- تحولات نظریه‌های بزرگ در سه قرن گذشته
- ۲- ظهور اقتصاد منطقه‌ای مؤلفه‌های اصلی و تعاریف و مفاهیم پایه‌ای
- ۳- تحولات نظریه‌های منطقه‌ای و مؤلفه‌های اساسی آن
- ۴- تحولات نظام‌های حسابداری منطقه‌ای
- ۵- مرور اجمالی بر سند ملی توسعه استان‌ها و اولویت بلندمدت استان‌ها

۱- تحولات نظریه های بزرگ در سه قرن گذشته

در سه قرن گذشته، اقتصاددانان همواره به دنبال پاسخ به یک سؤال اساسی بوده اند:

«چرا بعضی کشورها پیشرفته و بعضی دیگر فقیر هستند؟»

- آدام اسمیت فقدان نسبی بازار (قرن هجدهم)
- مالتوس محدودیت زمین و افزایش جمعیت (قرن هجدهم)
- ماکس وبر تفاوت در فرهنگها (قرن نوزدهم)
- کینز فقدان تکنوکراتها (قرن بیستم)
- جفری ساکس تفاوت در منابع طبیعی (قرن بیست و یکم)
- آخرین نظریه در قرن بیست و یکم توسط آسم دوغلو و رابینسون مطرح گردید، آنها ضمن رد عوامل فوق ناکارآمدی نهادهای موجود بین کشورها را تفاوت اصلی نابرابری می دانند.

۲- ظهور اقتصاد منطقه‌ای، مؤلفه‌های اصلی و تعاریف و مفاهیم پایه‌ای

□ اقتصاد منطقه‌ای همانند برنامه‌ریزی و توسعه اقتصادی، شاخه نسبتاً جدید از علم اقتصاد تحت عنوان «علم منطقه‌ای» توسط والتر ایزارد در ۶۵ سال پیش وارد عرصه اقتصاد

□ علم اقتصاد منطقه‌ای دارای پنج مؤلفه کلی زیر است:

مؤلفه اول- غفلت علم اقتصاد کلاسیکی و نئوکلاسیکی از اهمیت اقتصاد فضا. در مکاتب اقتصاد کلاسیکی و نئوکلاسیکی بنگاه تولیدی را در سرزمین خیالی فرض می‌کنند که در آن مسئله‌ای به نام مکان وجود ندارد.

مؤلفه دوم- ساختار اقتصاد و ساختار بخش‌ها در سطح ملی و بعضاً متفاوت از ساختار متناظر در سطح مناطق

مؤلفه سوم- تعیین و شناسایی بعد جغرافیایی منطقه و یا واحد تحلیل منطقه

مؤلفه چهارم- علم اقتصاد منطقه‌ای همانند علم اقتصاد کلاسیکی و نئوکلاسیکی تک بعدی و جهانشمول نیست.

مؤلفه پنجم- مدل‌های تعادل عمومی به شکل اقتصاد داده-ستانده منطقه‌ای نسبت به مدل‌های تعادل جزئی در تبیین ساختار اقتصاد بخش‌ها در سطح اقتصاد منطقه مناسب‌تر است.

۱-۲- تعاریف و مفاهیم پایه‌ای

طبقه‌بندی مناطق نقش اساسی را در تحلیل‌های منطقه‌ای، ایفا می‌کند.

در حیطه اقتصاد منطقه‌ای، مناطق را بر اساس نحوه عملکرد، ارتباط متقابل بین اجزای اقتصادی داخل منطقه و همچنین هم‌چنین یکپارچگی فعالیت‌ها به سه دسته تقسیم می‌نمایند:

- مناطق مرکزی یا هسته‌ای
  - معیار روابط تجاری و اقتصادی بین مناطق
- مناطق همگن
  - معیار همگنی نوع فعالیت، خصوصیات اقلیمی و فرهنگی
- مناطق اداری و سیاسی
  - معیار تقسیمات اداری و سیاسی هر کشور

توضیح دو نکته

نکته اول- مرکز آمار ایران حساب های منطقه ای را بر مبنای تقسیمات اداری و سیاسی نظام مند می کند.

نکته دوم- در آمایش سرزمین، سرزمین کل کشور به نه منطقه به شرح زیر تقسیم می شود.

یک- منطقه ساحل شمالی: گلستان، گیلان و مازندران

دو- منطقه آذربایجان: آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و اردبیل

سه- منطقه زاگرس: ایلام، کردستان، کرمانشاه، لرستان، همدان

چهار- منطقه خوزستان: خوزستان، کهگیلویه و بویراحمد

پنج- منطقه فارس: بوشهر، فارس

شش- منطقه البرز جنوبی: البرز، تهران، زنجان، سمنان، قم، قزوین، مرکزی

هفت- منطقه مرکزی: اصفهان، چهارمحال و بختیاری، یزد

هشت- منطقه جنوب شرقی: سیستان و بلوچستان، کرمان و هرمزگان

نه- منطقه خراسان: خراسان جنوبی، خراسان رضوی، خراسان شمالی

سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان کیلان
مرکز آموزش و پژوهش های توسعه و آینده نگری

• آمایش سرزمین

آمایش سرزمین تلفیقی از سه علم اقتصاد، جغرافیا و جامعه‌شناسی است و هدف اصلی آن ایجاد تعادل فضایی بین سه عنصر انسان، فضا و فعالیت‌های اقتصادی در پهنه سرزمین است.

• اقتصاد فضا

مراد از اقتصاد فضا، طول، عرض، نقطه و کهکشان نیست، بلکه ابعاد جغرافیایی فعالیت‌های اقتصادی است و با معیارهای مختلف مانند اندازه جمعیت، یک منطقه، مساحت زمین، اندازه GDP و ... قابل اندازه‌گیری است.

• اقتصاد داده-ستانده منطقه‌ای

اقتصاد داده-ستانده منطقه‌ای دو مؤلفه کلی زیر را دارد:

مؤلفه اول- همانند نظام حسابداری منطقه‌ای یک نظام حسابداری بخشی منطقه‌ای است که در آن آمار و اطلاعات به تفصیلی‌ترین شکل ممکن در سطح بخش‌های منطقه در

یک دوره حسابداری یکساله نظام‌مند می‌شود. GDP روش درآمد و هزینه منطقه از خروجی‌های اصلی آن است.

مؤلفه دوم- تنوع کاربردها در ۶۵ سال گذشته

- تحلیل‌های کوتاه‌مدت منطقه‌ای در زمینه‌های

- اقتصادی منطقه
- اقتصادی-اجتماعی منطقه
- اقتصاد-انرژی منطقه
- اقتصادی-محیط زیست منطقه
- تحلیل‌های تجاری و توسعه پایدار منطقه مانند ردپای بوم‌شناختی آب و زمین

- تحلیل‌های میان‌مدت مانند

- پیش‌بینی تولید بخش‌های منطقه
- پیش‌بینی اشتغال

۳- تحولات نظریه‌های منطقه‌ای و مؤلفه‌های اساسی آن

در ۶۵ سال گذشته، با توجه به تحولات اقتصاد جهانی و اثرات آن بر اقتصاد ملی و به تبع آن اقتصاد منطقه‌ای، نظریه‌های اقتصاد منطقه‌ای نیز در سه مرحله زیر متحول شده‌اند:

مرحله اول - نظریه‌های معطوف به مزیت نسبی بخش‌ها و یا مناطق

نظریه‌های مزیت نسبی دارای چند مؤلفه زیر:

مؤلفه اول- شکل اولیه نظریه مزیت نسبی در موازات برنامه‌ریزی اقتصادی و علم منطقه‌ای در دهه ۱۹۵۰ جهان‌شمول شده است.
مؤلفه دوم- دارای پایه نظری مبادلات تجاری بین کشورها و بین مناطق یک کشور یعنی کشورها و یا مناطق متناسب با وفور منابع کالاها صادر می‌کنند و واردات آنها بر مبنای کمیابی منابع است. در قرن بیست و یکم منابع حاوی منابع انسانی، منابع فیزیکی و منابع طبیعی (آب و زمین) است.

مؤلفه سوم- نظریه های مزیت نسبی حاوی الگوهای مختلف منطقه ای مانند: الگوی اقتصاد پایه، الگوی قطب رشد و انواع الگوهای مربوط به سهم مکانی

مؤلفه چهارم- سیاستگذاری و برنامه ریزی منطقه ای. در چارچوب این نوع الگوها بیشتر معطوف به عملکرد اقتصاد بومی و یا منطقه ای است که امروزه به اقتصاد قدیم معروفند و دارای ویژگی های زیر است:

- اقتصاد با وزن (کالا محور) نه اقتصاد بی وزن (خدمات محور، دانایی محور)
- رقابت بیشتر در سطوح منطقه و ملی نه در سطح جهانی
- اهمیت به تحقیق متوسط
- اتخاذ سیاست ها بیشتر دستوری و نظارتی
- تولید کالاها بیشتر منابع محور تا دانش محور، دانایی محور و یا اطلاعات محور
- توجه نسبتاً کم به منابع طبیعی در فرایند تولید و در نهایت توسعه پایدار

سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان کیلان
مرکز آموزش و پژوهش های توسعه و آینده نگری

مرحله دوم: نظریه‌های مزیت رقابتی منطقه‌ای در اواخر قرن بیستم

در اواخر قرن بیستم، سیاست‌های تعدیل ساختاری، جهانی شدن اقتصاد و همپیوندی با اقتصاد جهانی، حول مسئله زیر، نظریه‌های سنتی اقتصاد منطقه‌ای وارد فاز جدید شده است:

«سیاستگذاران و برنامه‌ریزی منطقه‌ای بایستی دید کلان داشته باشند ولی خرد عمل کنند»

یا

«جهانی فکر کنند ولی محلی عمل نمایند»

سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان کیلان
مرکز آموزش و پژوهش های توسعه و آینده نگری

اهم مؤلفه های اساسی چشم انداز این نظریه ها:

مؤلفه اول: اقتصاد خدمات محور، اقتصاد بی وزن، اقتصاد دانش محور، اقتصاد جدید، اقتصاد نوین

مؤلفه دوم: توجه همزمان به عوامل محیط درونی و محیط بیرونی منطقه در چارچوب شناسایی فرصت ها، تحدیدها و نقاط قوت و ضعف

در طراحی راهبرد منطقه ای

مؤلفه سوم: تولید کالا و خدمات بیشتر دانش محور تا منابع محور

مؤلفه چهارم: بهره وری تولید نقش کلیدی در مزیت رقابتی

مؤلفه پنجم: اهمیت مداوم و مستمر به تحقیق

مؤلفه ششم: نظریه مزیت رقابتی پورتر و تحلیل های کمی و کیفی مزیت رقابتی بخش های منطقه بستر رویکردهای زیر را در تحلیل

دقیق تر ساختار بخش ها در سطح منطقه در قرن بیست و یکم فراهم نمود.

❑ رویکرد تلفیقی خوشه‌های صنعتی با اقتصاد داده-ستانده منطقه‌ای

❑ رویکرد تلفیقی تحلیل کیفی چند بخشی منطقه‌ای با اقتصاد داده-ستانده منطقه‌ای

❑ رویکرد تلفیقی فرصت‌ها، تحدیدها و نقاط قوت و ضعف (SWOT) و اصلاح شده آن به شکل MSQA با

اقتصاد داده-ستانده منطقه‌ای

مرحله سوم - احیای نظریه‌های مزیت نسبی در قرن بیست و یکم: تأثیر تجاری منطقه‌ای بر منابع طبیعی (آب و زمین)

نظریه‌های مزیت نسبی و مبادلات تجاری بین کشورها، بین مناطق یک کشور و یا مناطق یک کشور با سایر کشورها بر مبنای وفور منابع عوامل تولیدی (کار و سرمایه) استوار است. عوامل منابع طبیعی مانند آب و زمین اساساً خارج از چارچوب این نظریه‌ها قرار دارند.

تأثیر تجاری یک منطقه با مناطق دیگر و جهان بر منابع طبیعی و توسعه پایدار در قرن بیست و یکم مورد توجه پژوهشگران و سیاستگذاران منطقه‌ای قرار گرفته است.

به عنوان نمونه، ممکن است تراز تجاری آب (آب مجازی) یک منطقه کم آب با سایر مناطق و یا سایر کشورها مثبت باشد، یعنی صادرات کالای آب‌بر این منطقه (علیرغم محدودیت آب) بیشتر از واردات مجازی آب باشد.

نظریه‌های مزیت نسبی در تبیین این مسئله ناتوان است. برای برون‌رفت از این مسئله، نظریه مزیت نسبی با هدف سنجش توسعه پایدار به شکل ردپای بوم‌شناختی آب، ردپای بوم‌شناختی زمین، صادرات و واردات آب مجازی و زمین مجازی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۴- تحولات نظام حسابداری منطقه‌ای متناسب با تحولات نظریه‌های اقتصاد منطقه‌ای

همراه با تحولات نظریه‌های منطقه‌ای، نظام حسابداری منطقه‌ای سه مرحله زیر را تجربه کرده است:

مرحله اول: جدول داده ستانده منطقه‌ای بعلاوه آمار اشتغال در سطح بخش‌های اقتصادی می‌توانند مبنای سنجش نظریه مزیت نسبی در سطح منطقه قرار گیرد.

مرحله دوم: در خصوص سنجش ساختار مزیت رقابتی بخش‌ها، علاوه بر جدول داده-ستانده، آمارهای جانبی در خصوص فرصت‌ها، تحدیدها و نقاط قوت و ضعف بخش‌های منطقه است.

مرحله سوم: کاربرست نظریه‌های اصلاح شده مزیت نسبی در قرن بیست و یکم نیازمند دو گروه آمار و اطلاعات در سطح منطقه است.

گروه اول آمارهای غیرارشی (فیزیکی) هستند مانند جدول داده-ستانده فیزیکی، مقدار آب (مترمکعب) و مقدار زمین (هکتار). در صورتی که آمارهای

گروه اول در سطح منطقه موجود نباشد موجود نباشد، می‌توان از آمارهای گروه دوم استفاده نمود که به آمارهای ترکیبی و ارزشی-مقداری

معروفند. یک جدول داده-ستانده ارزشی (پولی) و دو آمارهای مقدار مصرفی آب و زمین در سطح بخش‌های مختلف آب و زمین

۵- مرور اجمالی بر سند ملی توسعه استان ها و اولویت های اهداف بلندمدت استان ها

- در این سند اولویت های اهداف بلندمدت بخش ها توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی هر استان مشخص شده است.
- اولویت ها در شش بخش کشاورزی، نفت خام و گاز طبیعی، سایر معادن، صنعت، گردشگری و بازرگانی
- ارقام جدول از ۱ تا ۵ را نشان می دهند که به ترتیب اولویت هر بخش در استان

مشاهدات کلی جدول

یک- بخش کشاورزی به عنوان محور توسعه بلندمدت در ۱۰ استان کشور (اردبیل، ایلام، خراسان رضوی، خراسان شمالی، خوزستان، کردستان، گلستان، گیلان، مازندران و همدان) توجه داشته باشید که در حیطه اقتصاد توسعه پایدار، بخش اولیه (کشاورزی و معدن) در فرایند تولید خود بیشترین وابستگی را به منابع طبیعی دارد.

سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان
مرکز آموزش و پژوهش های توسعه و آینده نگری

سند ملی توسعه استان ها اولویت های اهداف بلندمدت استان ها

ردیف	نام استان	کشاورزی	نفت خام و گاز طبیعی	سایر معدن	صنعت	گردشگری	بازرگانی
۱	آذربایجان شرقی	حداکثر استفاده	-	۲	۱	حداکثر استفاده	
۲	آذربایجان غربی	۲	-	-	۱	-	۳
۳	اردبیل	۱	-	-	۲ (صنایع وابسته به کشاورزی)	۳	
۴	اصفهان	-	-	-	۲	۱	خدمات برتر
۵	ایلام	۱	معدن		-	-	-
۶	بوشهر	-	۱		-	-	۲
۷	تهران	-	-	-	-	-	خدمات محور دانش بنیان دانش محور
۸	چهارمحال و بختیاری	۲			۳ (صنایع وابسته به کشاورزی)	۱	
۹	خراسان جنوبی	-	-	۲	۱	۳	-
۱۰	خراسان رضوی	۱		۳	۲	۴	-
۱۱	خراسان شمالی	۱	-	-	۲	۳	۴
۱۲	خوزستان	۱	-	-	۲	-	۴
۱۳	زنجان	۳	-	۲	۱	۴	۵
۱۴	سمنان	-	-	۲	۱	-	۳
۱۵	سیستان و بلوچستان	۳			۲ (صنایع وابسته به کشاورزی)		۱

سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان
مرکز آموزش و پژوهش های توسعه و آینده نگری

سند ملی توسعه استان ها اولویت های اهداف بلندمدت استان ها

ردیف	نام استان	کشاورزی	نفت خام و گاز طبیعی	سایر معدن	صنعت	گردشگری	بازرگانی
۱۶	فارس	۳			۱	۲	خدمات برتر
۱۷	قزوین	۲	-	-	۱	۴	۳
۱۸	قم	-	-	-	-	۱	توسعه آموزش عالی
۱۹	کردستان	۱	-	۳	۲	۴	-
۲۰	کرمان	-	-	۲	۱	۴	۳
۲۱	کرمانشاه	-	-	۲	۱	۳	خدمات برتر
۲۲	کهگیلویه و بویراحمد	۳	-	-	۱ (صنایع مرتبط به نفت و گاز)	۲	
۲۳	گلستان	۱	-	-	۳ (صنایع وابسته به کشاورزی)	۲	-
۲۴	گیلان	۱	-	-	۴ (صنایع وابسته به کشاورزی)	۲	۳
۲۵	لرستان	۲	-	-	۱	۳	
۲۶	مازندران	۱	-	-	۲ (صنایع وابسته به کشاورزی)	۳	
۲۷	مرکزی	-	-	-	۱		۲
۲۸	هرمزگان	۲	-	-		۳	۱
۲۹	همدان	۱		۴	۳ (صنایع وابسته به کشاورزی)	۲	-
۳۰	یزد			۲	۱	۳	۴

سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان کیلان
مرکز آموزش و پژوهش های توسعه و آینده نگری

دو- ۱۳ استان کشور صنعت و یا صنایع وابسته به کشاورزی را محور توسعه بلند مدت (آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، خراسان جنوبی، زنجان، سمنان، قزوین، کرمان، کرمانشاه) توسعه صنایع مرتبط بر نفت و گاز (کهگیلویه و بویراحمد، فارس، لرستان، مرکزی و یزد)

سه- از ۳۰ استان مورد بررسی فقط دو استان بخش خدمات را محور توسعه بلندمدت خود قرار می دهند: استان تهران و استان سیتان و بلوچستان:

اولی توسعه خدمات دانش بنیان، دانش محور به شکل خدمات تولیدی و دومی توسعه خدمات بازرگانی

چهار- فقط استان بوشهر توسعه نفت خام و گاز طبیعی

پنج- بخش گردشگری در سه استان محور توسعه بلندمدت (اصفهان، قم، چهارمحال و بختیاری)

شش- واژه «خدمات برتر» و اهمیت آن در سه استان (اصفهان، فارس و کرمانشاه) معرفی می شود.